

# Sírrablási módok vizsgálata három kiskundorozsmai avar temetőben

---

Jelige: Sírrablás

## **TARTALOMJEGYZÉK**

|                                              |           |
|----------------------------------------------|-----------|
| <b>I. BEVEZETÉS.....</b>                     | <b>2</b>  |
| <b>II. LELŐHELYEK.....</b>                   | <b>3</b>  |
| <b>III. SÍRRABLÁS .....</b>                  | <b>6</b>  |
| III. 1. Rablottság .....                     | 8         |
| III. 2. A csontok helyzete.....              | 9         |
| III. 3. A rablógödrök típusai .....          | 12        |
| III. 4. A leletanyag .....                   | 14        |
| III. 5. Mikor rabolhatták ki a sírokat?..... | 19        |
| III. 6. Kik rabolhatták ki a sírokat? .....  | 25        |
| <b>IV. ÖSSZEFOGLALÁS.....</b>                | <b>28</b> |
| <b>V. IRODALOMJEGYZÉK.....</b>               | <b>31</b> |
| Rövidítések jegyzéke .....                   | 34        |

## I. BEVEZETÉS

A népvándorlás kori sírok feltárása során gyakran nem azt a helyzetet látjuk, mint ami a temetéskor fennállt, a csontok és a mellékletek tőlük szokatlan helyen vagy szokatlan pozícióban kerülnek elő. Ezért a jelenségért legtöbbször a sírablás felelős. Dolgozatomban a Kiskundorozsma közelében — Daruhalom, Kettőshatár I. és Kettőshatár II. lelőhelyeken — feltárt avar temetők kirabolt temetkezéseit vizsgálom. A hazai régészetben ritkán adódik olyan lehetőség, hogy egy korszakból egyszerre három, egymás melletti temető kerüljön elő. Ezért tudományos szempontból is rendkívül nagy szerencse, hogy lehetőség nyílt a temetők együttes elemzésére. A lelőhelyek egyidejű vizsgálata lehetőséget ad arra, hogy a párhuzamos jelenségek és az eltérő jellegzetességek alapján a három közösség kapcsolatát érdemben vizsgáljuk.

A sírablások vizsgálata során leggyakrabban csak statisztikákat készítenek a kutatók, azonban ha a rabolt sírokat komplexebb vizsgálat alá vonjuk, akkor kiderülhet, hogy sokkal több információt rejtenek a csontok illetve a leletek hiánya alapján a rablás pusztá tényétől. Fontos, hogy milyen módszerekkel dolgoztak a sírok kirablói, ugyanis a jól megfigyelt, részletesen dokumentált bolygatott temetkezés olyan kérdésekre is választ adhat, mint például: ki és mikor rabolta ki a sírt, hogyan találhatott rá. Dolgozatomban igyekszem a rabolt sírokat minél több szempontból elemezni, a témában felmerülő kérdésekre pedig a lehető legteljesebb válaszokat adni. Célom egy olyan általános érvényű módszertan kidolgozása, melyek természetesen nem csak kizárólag az avar korra érvényesek, hanem minden olyan korszakra, amikor a sírablás szokásával találkozhatunk.

Munkámat azzal kezdtem, hogy az ásatási dokumentáció (leírások, fotók, rajzok) alapján kiválasztottam az általam raboltnak vélt temetkezéseket. Több esetben felül kellett bírálnom a leírásokban megfogalmazottakat, mivel azok többször olyan sírokat is raboltnak vélték, amelyek valójában nem voltak azok. Ezekben a sírokban legtöbbször nem a temetkezéssel egykorú, hanem későbbi bolygatások nyomai voltak megfigyelhetők (Árpád-kori és modern), melyeket nem lehetett ténylegesen rablásként értelmezni. A rabolt sírok kiválasztása után egy sírkatalógust hoztam létre, így a munka során részletesen megismerkedtem a temetők anyagával. Ezt követően elvégeztem a sírok komplex elemzését mely dolgozatom fő tárgyát képezi.

## II. LELŐHELYEK

2003-ban és 2004-ben három független, azonban egymáshoz igen közel lévő temetőt tártak fel az M5 és a hozzá kapcsolódó M43 jelzetű tervezett autópálya nyomvonalán végzett megelőző feltárások keretében. Mindhárom lelőhely Kiskundorozsmától (*1. térkép*) É-ra helyezkedik el, a Maty-ér ágának K-i és Ny-i partján húzódó, környezetükből alig kiemelkedő dombhátakon (*2–7. térkép*) (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 97).<sup>1</sup>

Daruhalom lelőhely a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján helyezkedik el. A feltárást 32444 m<sup>2</sup> nagyságú területen végezték, összesen 525 régészeti jelenség került napvilágra. A vizsgált avar kori temető mellett Árpád-kori településjelenségek, valamint 3 szarmata verem. Az avar kori temető a lelőhely K-i szélén, közvetlenül a Maty-ér partján helyezkedett el. A temető pontosan a nyomvonal területére esett, így 93 dokumentált sírral teljesen feltártnak tekinthető. A sírok négy egymással párhuzamos sorban helyezkedtek el. Tájolásuk ÉNy–DK, azonban 15 sírt Ny–K vagy K–Ny irányban ástak meg. A gödrök zömmel téglalap alakúak, függőleges falúak, aljuk egyenesre kiképzett. A sírok 62%-ában lehetett koporsóra utaló nyomokat megfigyelni, melyek a megfigyelések alapján ácsolt deszkából készülhettek. Igen gyakori volt a temetkezésekben az ún. Szent Mihály lova.<sup>2</sup> A halottak minden esetben hanyatt fekvő, nyújtott pozícióban feküdtek a sírban. A sírok 57%-ában fordult elő állatcsont. A mellékletek között leggyakrabban személyes eszközök (pl. vaskés) fordultak elő, de gyakoriak voltak az edények is. A viseleti elemek között a nők körében a legtöbbször a vascsatok, illetve a kása- és dinnyemag alakú gyöngyökből álló nyakláncok, valamint a karikaékszerek voltak használatban. A férfi sírokban ugyancsak előfordultak bronz karikaékszerek és veretes övek. A temető használatának ideje az előkerült leletanyag alapján a közép avar korra, azaz a 7. század utolsó harmadára tehető (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 97–99).<sup>3</sup>

Kettőshatár lelőhely területén két egymástól független avar kori temető látott napvilágot. Ezek közül az I. 200 m-re, a II. pedig 300 m-re K-re helyezkedik el a Maty-ér túlsó, Ny-i partján található daruhalmi temetőtől. Összesen négy korszak régészeti jelenségeit tárták fel, — a két vizsgált avar kori temető mellett —, egy kelta edényégető kemencét, egy 4–5. századi település részleteit, egy Árpád-kori településrészletet, és egy avar településrészletet.

<sup>1</sup> A Maty-ér és annak mentén található magaspartok minden régészeti korszakban vonzónak számítottak a megtelepedni vágyók számára. Ennek oka, hogy a Maty olyan védvonalat alkotott, melynek ellenőrzése, védelme minden kor népessége számára fontos lehetett (BEDE—SZALONTAI 2013, 7–8).

<sup>2</sup> Néprajzi párhuzamok alapján egy olyan halottszállító saroglya, amely fából készült és négy lábbal van ellátva (Magyar Néprajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1744.html> 2015. 01. 05. 10:40).

<sup>3</sup> A temetőt valószínűleg igen rövid ideig használták, felhagyását összefüggésbe hozták a lepra elterjedésével (21., 41., 119., 271., 517., 518., 520. sír) (SZALONTAI 2012, 157).

Az I. temetőben 298 sírt bontottak ki, a temető nagyrészt feltártnak tekinthető.<sup>4</sup> Ny-ról és K-ről a temetőt egy kb. 7–9 m széles, tagolt temetőárok határolta le. A sírok sűrűn helyezkednek el, egy részüket a 4–5. századi település objektumaiba ásták bele, több temetkezést pedig az Árpád-kori objektumok roncsoltak. A sírok tájolása ÉNy–DK, alakjuk lekerekített sarkú téglalap, falaik leggyakrabban függőlegesek, aljuk egyenes. Előfordultak padkás és kétoldali padkás sírok is, valamint sírkamrás temetkezések is. A sírok kisebb részében olyan gerendázatra utaló nyomok kerültek elő, melyek valószínűleg felszínen álló szerkezetet tarthattak. A sírgödröket általában mélyre ásták (akár 180 cm), 34%-ukban pedig koporsó használatára utaló nyomokat is találtak. A daruhalmi temetőhöz hasonlóan itt is igen gyakori volt a sírokban az ún. Szent Mihály lova. A férfi sírok leggyakoribb lelete a vaskés és a vascsat volt, a nőknél az orsógomb fordult elő legtöbbször. A női sírok többségében megtalálhatóak voltak a gyöngyök, bronz vagy ezüst fülbevalók, hajkarikák és karperecek. A férfi sírok nagy részében megfigyelhető volt a bronz vagy ezüst veretekkel díszített öv.<sup>5</sup> Nagy számban került elő állat-, étel- és italmelléklet is. A temető használatának ideje a 7. század végétől, illetve a 8. század elejétől a 8–9. század fordulójáig, néhány sír esetében pedig a 9. század első harmadáig terjed (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 99–101).

A Kettőshatár I. temető embertani anyagának feldolgozása során kiderült, hogy a daruhalmi temetőhöz hasonlóan itt is kerültek elő leprás egyének (61., 245. sír), továbbá a daruhalmi temető használatának vége egybeesik a Kettőshatár I. temető kezdetével. Mindezek alapján több mint valószínű, hogy a két közösség között fennállt valamilyen kapcsolat, a régészeti adatok (köztük a gyöngyök és a fülbevalók feldolgozása) alapján feltételezhető, hogy a daruhalmi közösség a Maty-ér túlsó partján új temető (Kettőshatár I.) használatába kezdett (SZALONTAI 2012, 149–152, 157; FÜLEKI 2014; KÖVÁRI 2014).

A Kettőshatár I. temetőtől K-re, kb. 60 m-re egy másik avar temetőt is feltártak, mely a korábban leírt dombhát legmagasabb pontján helyezkedett el. A temetőben 43 sírt bontottak ki, valószínűleg a temető összes sírja beleesett a nyomvonalba, ezért teljesen feltártnak tekinthető. A sírok nem alkottak szabályos rendet, tájolásuk zömmel Ny–K-i. A sírgödrök általában téglalap alakú foltként jelentkeztek, falaik függőlegesek, aljuk pedig egyenes volt. Feltűnő nagy átlagmélységük (154 cm), de hosszúságuk és szélességük (H.: 190–300 cm között, sz.: 75–170 cm között) is kiemelkedő. Néhány sírban különböző sírkonstruksiók

<sup>4</sup> A temető szélső sírjai a nyomvonalon kívül lehetnek. A lelőhely környezetének vízrajzi, morfológiai elemzése, valamint a temető két oldalán feltárt temetőárok nyomvonal kívüli kiserkesztése alapján lehet arra következtetni, hogy a feltáratlan területen még körülbelül mennyi sír lehet (A feltáró régészek szóbeli közlése alapján).

<sup>5</sup> A tárgytipusok (együttes) feldolgozása még nem történt meg (kivéve: fülbevalók, gyöngyök), eddig csak az előzetes jelentésben említés szintjén lettek közölve (MÉSZÁROS ET AL. 2006).

maradványait lehetett megfigyelni, pl. felszínen álló építményt, kis fülkét, sírkamra tetejét és Szent Mihály lovára utaló nyomokat. A sírok mindegyike koporsós temetkezés volt. Az intenzív sírablás a vázakat, illetve a rajtuk és mellettük lévő leletanyagot is nagymértékben károsította. Gyakori leletek a koporsóvasalatok, valamint az edények. A temető eredeti gazdagságára utal a néhány előkerült nemesfém tárgy: pajzs alakú aranyozott ezüst övveret, aranylemezből préselt indás kisszíjvégek, rozetták, aranyozott bronz rozetta, arany fülbevalók. A temető a 8. század második felére keltezhető (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 101–102).

### III. SÍRRABLÁS

Dolgozatom során többször lehet majd találkozni a rablás és a bolygatás kifejezésekkel. A két kifejezés közötti különbség abban áll, hogy míg a rablás kifejezett célja egy vagy több tárgy megszerzése, addig a bolygatás nem feltétlenül jelez szándékosságot, illetve rablási célt. A régészeti szakirodalomban mindkét kifejezéssel lehet találkozni, mivel ezeket a szavakat szinonimaként kezelik, hiszen sok esetben a bolygatás célja a sír kirablása lehetett (VÖRÖS 2011, 238). Edeltraud Aspöck a sírbolygatás (*Grabstörung*) definícióját a következőképpen adja meg: a bolygatás magában foglalja az összes folyamatot, amely a temetés és a feltárás között végbe ment. A sírrablás (*Grabraub, Grabplünderung*) pedig egy sír törvénytelen felnyitása, mellékleteinek eltulajdonítása (ASPÖCK 2003, 225–226).

A sírok kirablásának szokása igen hosszú múltra tekint vissza, olyannyira, hogy mióta eltemetik a halottakat azóta rabolják is őket, tehát egyidős a temetkezéssel magával. Célja a legtöbb esetben valamilyen értékes tárgy eltulajdonítása volt,<sup>6</sup> de kapcsolatba hozták különböző rituálékkal is.<sup>7</sup> A bolygatott temetkezések feltárása közben több jel is árulkodhat a sír korabeli felnyitásáról. Sok esetben már a kibontás előtt látni lehet, hogy egy sír bolygatott. Amikor a sírrablók kiássák a temetkezést, a sír betöltése (vagy annak egy része) keveredik más anyagokkal, majd így kerül vissza a rablógödörbe. Ezáltal a rablógödör feltöltése elkülönül a sír feltöltésétől. Ezek a sötét, vagy éppen világosabb elszíneződések lefelé haladva kisebbdedhetnek, tölcsérszerűen szűkülhetnek, illetve elérhetik a sírfenéket is, így olykor meg lehet állapítani a bolygatás pontos helyét és célját. Ha a feltárás során nem lehet semmilyen elszíneződést megfigyelni, akkor a csontok elhelyezkedése alapján is lehet következtetni sírrablásra.<sup>8</sup> Azonban ez a módszer sem teljesen megbízható, hiszen a csontok elhelyezkedését sok tényező befolyásolhatja. Vannak olyan sírok, amelyekben a rablás időpontjában a test még nem bomlott fel, így a csontok megmaradtak az eredeti helyükön.<sup>9</sup> A bomlaskor a hulla gyakran felfújódhat, ennek következtében is elmozdulhatnak a végtagok. Előfordulhat, hogy bizonyos állatok járatai keresztezik a sír aknáját (1. tábla 1), ebben az esetben az állatok el is mozgíthatják a csontok és mellékletek egy részét (ASPÖCK 2003,

<sup>6</sup> Változó, hogy a sírt kirabló személy számára pénzügyi vagy eszmei értékkel bírt az adott tárgy. A bolygatott temetkezések kapcsolatban állhattak az ereklje-kultusszal is, bizonyos közösségekben pedig megfigyelhető az ún. kardrablás is, mely szimbolikus jelentéssel bírt (ASPÖCK 2003, 227–229).

<sup>7</sup> Kísértetektől, visszajáró lelkektől való félelem miatt is felnyithatták a sírokat (pl. koponya átszúrása, nélkülözhetetlennek vélt testrészek eltávolítása a sírból (ASPÖCK 2003, 234).

<sup>8</sup> Ha a holttest lágyrészeinek felbomlása már végbement a rablás idejére, akkor a csontok nagy valószínűséggel kimozdulnak eredeti pozíciójukból a sírrablás folyamán.

<sup>9</sup> Az sem kizárt, hogy a holttestet egyben, vagy részleteiben mozgatják.

241–242).<sup>10</sup> A csontok elmozdulása a koporsó egykori jelenlétével, bedőlésével is magyarázható (TOMKA 1977–1978, 48).

Az alábbiakban a három temető bolygatott temetkezéseit vizsgálom különböző szempontok alapján, melyek a következők: milyen arányban vannak kirabolva a temetők, hogyan helyezkednek el a csontok a sírokon belül, a sírrablók milyen típusú rablógödrök segítségével szerezték meg a kívánt tárgyakat. Ezek után részletesen kitérek a sírokban előkerült leletanyagra, illetve arra keresek választ, hogy milyen tárgyakat vihettek el a sírrablók a temetkezésekből. Tárgyalásra kerül, hogy mikor és kik hajthatták végre a temetkezések kirablását.

A csontok elhelyezkedéséből általában meg lehet állapítani, hogy a holttest a rablás idején milyen állapotban volt. A temetkezések elemzése során a következő csoportokba próbálom besorolni a csontvázakat: Az I. csoportba azok a sírok tartoznak, melyekben a holttest felbomlása még valószínűleg nem ment végbe a rablásig, azaz a lágyrészek még összetartották azt. Ebben az esetben a csontváz nagyjából anatómiai rendben marad meg. A II. csoportba azokat a sírokat sorolom, amelyek csak részben bolygatottak, pl. a felsőtest és a medence csontjai mozdultak el. Ekkor az izomzat még valamennyire összetarthatta a csontvázat (a végtagokat), azonban az sem kizárt, hogy a csontvázasodás addigra már megtörtént, hiszen a sírrablók kifejezetten a felsőtestre irányuló rablógödörrel is ráashattak a temetkezésre. A III. csoportot olyan sírok alkotják, melyek esetében már nem lehet semmilyen összetartó izomzatot feltételezni a rablás időpontjában, ugyanis a csontok a sírban egy kupacban vagy a szétszórva helyezkednek el, esetlegesen a váz egyes részei a betöltésből is előkerülhetnek.

Sági Károly szerint a vörsi langobard temető sírrablói tisztában voltak azzal, hogy melyek a fiatalabb, és melyek az idősebb sírok, és ennek megfelelően változtatták rablási módszerüket. Azokat a temetkezéseket, amelyeknél még feltételezték a koporsó meglétét, de még nem szivárgott bele a föld, kútszerű aknán át közelítették meg, és amikor elérték a koporsófedelelet, annak betörése után valamilyen eszközzel a nyíláshoz húzták az eltulajdonítani kívánt tárgyakat (*I. tábla 2*). Ha a koporsó már megtelt földdel, akkor a sírt teljes egészében ki kellett ásni. A legfrissebb temetkezések esetében a koporsónál valamivel nagyobb aknát ástak, majd a koporsófedél leemelésével kiszedhették a mellékleteket. A legrégebbi sírok gödreit pedig teljesen feldúlták, átforgatták (SÁGI 1963, 68).

---

<sup>10</sup> A szőládi langobard temetőben több sír esetében is megfigyeltek állatjárásokat. A járatokat a rágcslóknál nagyobb testű állatok okozhatták, feltehetőleg egy borzcsalád bolygathatta meg a temetőt (FREEDEN 2008, 254).

Arra a kérdésre, hogy vajon mit tulajdoníthattak el a sírablók nem lehet pontos választ adni, csak feltételezni, találgatni lehet az ép és a bolygatott temetkezésekből előkerült leletanyag együttes vizsgálata alapján. H. Roth szerint a férfi sírokból legtöbbször a fegyvereket vitték el, a nők sírjaiból pedig az ékszereket. A merovingokkal kapcsolatban azt írja, hogy a lándzsák, illetve a gyöngyök elrablása tabunak számított, valamint a sírablók soha nem vitték el mind a négy fibulát valamilyen visszaütő átoktól való félelem miatt (ROTH 1978, 67–69).

### III. 1. Rablottság

A vizsgált lelőhelyek közül a Daruhalom, illetve a Kettőshatár I. temetők kiraboltsága arányaiban hasonló. A daruhalmi temető 93 sírjából 17 (2. tábla 1), Kettőshatár I. temető 298 temetkezéséből viszont 58 sorolható a rabolt temetkezések közé (3. tábla 1). Tehát az előbbi temető 18,3%-ban, míg az utóbbi 19,4%-ban tekinthető kiraboltnak. A Kettőshatár II. lelőhelyen feltárt temető rablottsága nagyságrendekkel eltér a másik két temetőtől, valamint tudomásom szerint egyedülálló az egész Kárpát-medencei avar anyagban, ugyanis a 43 sír mindegyike korabeli rablás áldozatául esett, azaz a temető 100%-osan rabolt (4. tábla 1).

A daruhalmi temetőben a nemek aránya a következőképpen oszlik meg: 34,4% férfi, 20,4% nő, 39,8% gyermek, 5,4% nem eldönthető nemű. A sírablók főként férfi sírokat bolygattak meg, hiszen a rabolt sírok 64,7%-a férfi sír (11 sír), mindössze 11,8%-a női (2 sír) és 23,5%-a gyermeksír (4 sír) (2. tábla 2–3). Kettőshatár I. temetőjében is többségben voltak a férfi temetkezések (38,2%), a női (28,9%) és a gyermeksírok (31,6%) nagyjából azonos arányban voltak jelen, a sírok 1,3%-ában nem eldönthető a csontváz neme. A rabolt sírokat tekintve hasonlóak az arányok, 41,4%-uk férfi (24 sír), 29,3%-uk női (17 sír) és 24,1%-uk gyermeksír (14 sír) (3. tábla 2–3). A II. számú temetőben a nők voltak többségben (51,2%), a férfi temetkezések csak a temető 30,2%-át teszik ki, a gyermeksírok pedig 11,6%-át. 7% nem meghatározható nemű (4. tábla 2).<sup>11</sup>

A Kettőshatár II. temető a 100%-os raboltságán kívül több szempontból is elkülönül a másik két temetőtől. Ezek a különbségek a temetkezési szokásokban is megmutatkoznak. A sírok méretei sokkal nagyobbak, valamint a tájolásuk is eltérő a másik két temetőhöz képest. A II. számú temetőben a Ny–K-i irányítás a meghatározó, míg az I. temető sírjai döntően

---

<sup>11</sup> Más avar temetőkben (Budapest-Fehérvári út, Jászapáti-Nagyállás út stb.) megfigyelhető volt, hogy kizárólag a felnőttek temetkezéseit rabolták ki, a gyermeksírokat (olykor nagy alapterületük ellenére is) érintetlenül hagyták (MADARAS 1990, 169; NAGY 1973, 78).

ÉNy–DK-i tájolásúak, de vannak É–D-i irányítású temetkezések is. Érdekes, hogy a két közösség nem ugyanazt a temetőt használta, ez is a két csoport különállását jelzi. Ennek hátterében valószínűleg etnikai-társadalmi különbségek lehettek. A csontok vizsgálata után kiderült, hogy az I. temetőben az egyének döntő többsége europid volt, és csak elenyésző számban fordult elő mongolid jellegű vagy mongolid vonásokkal is rendelkező europid egyén. A II. temetőben ez éppen fordítva volt, ugyanis a vázak között csak mongolid jellegű, europid fordult elő, az összes többi mongolid volt (SZALONTAI ET AL. 2014, 167).

### III. 2. A csontok helyzete

#### 1) Daruhalom

A 17 sír mindegyikében megfigyelhető a csontok különböző szintű elmozdulása. Jellemző a koponya kibillenése jobb vagy bal oldalra, mely a bolygatatlan temetkezésekben is észlelhető jelenség.<sup>12</sup> A 121. sírban a koponya a feje tetejére állt, a 194. sírban az arckoponya összetört, a 345. sírban pedig hiányzik a koponya felső része. A koponya ilyen szintű kimozdulása azonban már nyilvánvalóan valamilyen külső beavatkozás hatására történt, melyet feltételezhetően rablás okozott. A felsőtestet minden temetkezésben erőteljes bolygatás érte, a csigolyák és a bordák nem anatómiai rendben helyezkedtek el (5. tábla 1). A medence *in situ* helyzetből való kimozdulása 4 esetben figyelhető meg. A karok általában a test mellett, nyújtva találhatók, a bolygatott temetkezések közül 8 sírban figyelhető meg a karok kimozdulása. A lábak elhelyezkedését illetően megállapítható, hogy szinte minden esetben anatómiai rendben maradtak. 4 sírban mozdultak el a lábak: 3 esetben az alsó lábszárak, egy esetben pedig az egyik combcsont kimozdulásával lehetett számolni. A 118. sír betöltéséből 2 db lábujjperc, a 119. sírből pedig a kézcsontok egy része került elő a betöltésből, amely arra utal, hogy a rablók visszatemették a sírgödröket.<sup>13</sup>

Külön vizsgálva a férfi, női és gyermek sírokat nincs túl nagy különbség a rablás módszerét illetően, hiszen a rabolt sírok nagy része férfi temetkezés, valamint szinte az összes sírt a felsőtestre koncentrálni rabolták ki (II. csoport). Továbbá néhányszor még a medencét is megbolygatták, azonban deréktól lefelé a csontok leggyakrabban *in situ* maradtak. A 152. sírt ezzel ellentétben teljesen feldúlták, a koponyát és a combcsontokat leszámítva egyetlen csont sem maradt eredeti helyzetében (5. tábla 2).

<sup>12</sup> A koponya elmozdulása csak akkor következhet be, ha erre megfelelő hely áll rendelkezésre (üreg, azaz a koporsó belseje) (TOMKA 1977–1978, 48).

<sup>13</sup> A már felhagyott temetők esetében ez nem tekinthető általános gyakorlatnak (KÖLTŐ ET AL. 1992, 285).

## 2) Kettőshatár I.

A csontok nagyfokú elmozdítása, feldúlása jellemző a Kettőshatár I. temető sírablóinak tevékenységére. A koponya 39 esetben került elő nem anatómiai helyzetben, leggyakrabban a többi csonttal egy kupacba dobálva volt megfigyelhető. Néhány esetben csak kisebb fokú elmozdulást, azaz a koponya előre, hátra, vagy oldalra való kibillenését lehetett észlelni. 11 sírból nem került elő koponya, a sírablók vagy teljesen szétzúzták, vagy leginkább kidobták a sírgödörből. 5 temetkezés esetében a dokumentációban nincs adat a koponya elhelyezkedését illetően, nem kizárt, hogy ezeknél a síroknál is a koponya hiányát kell feltételezni.

A felsőtest csontjai nagyon kevés esetben maradtak *in situ*, ugyanis legtöbbször ezt a testtáját bolygatták meg a sírablók. 28 sírnál figyelhető meg az, hogy a felsőtest csontjai hiányosak, elmozdultak, vagy teljesen össze vannak keverve, esetleg egy kupacba vannak pakolva, míg a lábszárcsontok eredeti helyzetben maradtak (II. csoport) (6. tábla 1). Előfordul, hogy a felsőtest csontjai teljesen hiányoznak (pl. 533. sír, 612. sír) (6. tábla 2). Ritkán a bolygatás a combcsontokra is kiterjedt, ilyenkor csak az alsó lábszárak maradtak anatómiai helyzetben (pl. 224. sír) (7. tábla 1). 4 temetkezésben viszont pont a lábszárcsontok hiányoznak, míg a felsőtest többnyire ép állapotban megmaradt (pl. 776. sír) (7. tábla 2). 11 temetkezést dúltak fel teljesen a rablók, ezekben a sírokban csak néhány, vagy még inkább egyetlen csont sem maradt *in situ* pozícióban. A gödörben össze-vissza helyezkedtek el a csontok, egy részük a betöltésből került elő (III. csoport) (8. tábla 1). A 482. és az 504. sírban csak a csontváz bal oldala volt bolygatott. Három temetkezés szinte teljesen üres volt (138., 420., 760. sír), a két utóbbiban néhány kisebb csontot figyeltek meg (8. tábla 2).

Érdeemes megvizsgálni, hogy a férfi és a női sírok kirablási módszere között van-e valamilyen tendenciózus különbség, mivel ez arra is utalhat, hogy a temetkezések olyan jelzéssel voltak ellátva, amelyen esetlegesen az eltemetett nemére vonatkozó adat is szerepelt. A teljesen feldúlt sírok között egyenlő arányban oszlanak meg a férfi, női illetve a gyermeksírok, azonban a felsőtestre irányuló bolygatások szempontjából a férfi sírok vannak többségben (13 sír), a női és a gyermek sírok csak kisebb részét bolygatták meg ily módon. A szinte érintetlen vázak esetében is nagyjából azonos arányban találhatók meg a férfi és a női rabolt temetkezések.

A daruhalmi temetőhöz hasonlóan ebben a temetőben is főleg a felsőtestre koncentráldott a rablás, azonban nagyobb intenzitású bolygatással kell számolni, hiszen több alkalommal össze-vissza dobálva, vagy kupacba rakva kerültek elő a csontok, mely jelenség

Daruhalmon egyáltalán nem jellemző. 11 illetve, — ha az üres temetkezéseket is hozzávesszük, — további három esetben a sírokat teljesen feldúlták.

### 3) Kettőshatár II.

A temetőben még a Kettőshatár I. temetőnél is nagyobb mértékben lettek feldúlva a sírok. 24 sírban nem találtak koponyát, a 423. sírból azonban 2 db (9. tábla 1), a 438. sírból pedig 3 db is előkerült (9. tábla, 2).<sup>14</sup> 34 temetkezés teljesen feldúlt volt, legtöbbjükben alig található néhány csont (14 sír szinte üres), sokszor a betöltésből került elő a csontok zöme (III. csoport) (10. tábla 1). 8 temetkezés esetében a rablás csak a felsőtestre koncentrált (II. csoport) (10. tábla 2). A 670. sírban eltemetett egyén csontváza maradt meg legépebben, csak a koponya és a bal alkar volt bolygatott (11. tábla 1).

A legtöbb sírból hiányzik több-kevesebb csont, más temetkezésekben pedig (423., 424., 438.) másik egyénhez tartozó csontok is előfordultak. A 423. és a 438. sírokban több koponya volt (2, és 3 db), ezek eltérő mélységben kerültek elő, mindegyik ép volt, csak az alsó állkapcsuk hiányzott. A 424. sír K-i végében kb. 10 csigolyából álló gerincoszlop feküdt *in situ*, melyhez bordacsontok tartoztak (11. tábla 2). A gerinc mellett előkerült egy combcsont, csigolyák és egy állkapocs, melyek egy másik egyénhez tartoztak. A sírban 4 térdkalácsot találtak.

A nemek vizsgálata a rablási módszert illetően ennél a temetőnél azért nem hozhat eredményt, mert az összes sírt kirabolták, így a rablást semmilyen szempont nem szelektálta. Mivel a sírok nagyobb része női temetkezés, nem meglepő, hogy a teljesen feldúlt sírok (a temető több mint 2/3-a) között szintén a női temetkezések vannak többségben. A szinte üres sírok esetében, ahol a betöltésben is több csont került elő, jellemzően a férfi temetkezések vannak többségben. Ez azt jelentheti, hogy a férfi sírok több olyan melléklettel rendelkeztek, melyeket a sírrablók értékesnek ítélték, ezért alaposabban át kellett őket forgatni. A felsőtest tájékán megbolygatott sírok között azonban jóval több a nőkhöz köthető.

A Kettőshatár II. temetőre nagyfokú feldúltság jellemző. Bizonyosak lehetünk abban, hogy a sírok többségét egyszerre rabolták ki, egyidejűleg több sír is nyitva lehetett. Csakis ezzel magyarázható tehát, hogy az egyes sírokban több halott vázrészei is megjelentek. A sírrablók kidobálták a csontokat a sírokból, majd munkájuk végeztével egy részüket visszadobálták a kitermelt földdel együtt, olykor nem törődve azzal, hogy melyik sírhoz tartoztak. Ennek eredményeképpen a csontok sok esetben főként a betöltésből kerültek elő.

---

<sup>14</sup> Tataháza-Álsógalla avar lelőhelyen ugyancsak megfigyelhető volt, hogy egy bolygatott sírban 3 koponya került elő (B. SZATMÁRI 1982–1983, 68).

Az előző két temetővel ellentétben, itt már nem a felsőtestre koncentrálódó rablási módszer a meghatározó, hanem az egész temetkezés felforgatása.

### III. 3. A rablógödrök típusai

#### 1) Daruhalom

A rablógödröket nem minden esetben lehetett megfigyelni a feltárás közben. A daruhalmi rabolt sírok közül csak a 140. sírnál sikerült azonosítani a rablóaknát (*12. tábla 1*). A sír közepének K-i oldalához és az É-i végéhez egy-egy nagyobb folt kapcsolódott, melyek valószínűleg a sírra ráásott kutatóárok foltjai lehettek. A többi temetkezés foltja — két kivétellel — szabálytalan alakú volt, majd a bontás során mindegyik szabályos, lekerekített sarkú, téglalap alakot vett fel. Ezek a szabálytalan alakú foltok akár a sírrablók tevékenységéhez is köthetők.

A felsőtest gyakori bolygatottsága alapján arra lehet következtetni, hogy a sírrablók tudatosan egy, a felsőtestre irányuló aknát ástak a sírokra, melyek akár fokozatosan szűkülhettek.

#### 2) Kettőshatár I.

A Kettőshatár I. temetőben 8 sírnál rendelkezünk információval a rablógödörre vonatkozóan. Ezek közül 5 a felsőtestre irányult (*12. tábla 2*), egy csak a sír fej felőli végére, a váll vonaláig terjed ki (222. sír) (*13. tábla*), egyet pedig a halott derekára ástak rá (236. sír) (*14. tábla*). Mivel a temető bolygatott vázainak zömmel a felsőteste roncsolódott, ezért feltételezhető, hogy a többi temetkezést is hasonló rablóaknákkal nyitották fel a sírrablók. Kivételes az 501. sír, amely felett nagyméretű ovális folt jelentkezett, ami minden bizonnyal a rablógödör nyoma volt (*15. tábla 1*). Érdekes, hogy kb. 20 cm mélyen már csak az eredeti sírgödörn belül folyt tovább a rablóakna ásása, mely a sírrablók nagyfokú precizitásáról tesz tanúbizonyságot.

Nyeséskor a sírok több mint a felének szabálytalan alakú foltja volt, majd a kibontás során rajzolódott ki a sírgödör szabályos, téglalap alakja. Elképzelhető, hogy a szabálytalan alakot a sírrablás okozhatta, majd az 501. sírhoz hasonlóan a rablók az eredeti sírfalat követték.

### 3) Kettőshatár II.

A teljesen kirabolt temető 43 sírjából 20-nál áll rendelkezésre rablógödörre vonatkozó adat. Ennek fele olyan rablóaknáról számol be, amely nyesési szinten eltorzította a sírgödör faltját (ovális vagy szabálytalan alakú falt), majd 10-20-30 cm mélyen már az eredeti sírgödör falain belül folytatódott. Hasonló módszerrel rabolhatták ki a Kettőshatár I. temető 501. sírját is, továbbá azokat a temetkezéseket, melyeknek faltjai a nyesési szinten szabálytalan alakúak voltak (további 7 sír), erre a daruhalmi temetőben is van példa.

Másként rabolták ki a 443. sírt, ÉNy-i sarkához kiugró rész csatlakozott, a K-i vége pedig enyhén lejtett (15. tábla 2). Ez lehetett a rablógödör, mely elvezette a rablókat a sírhoz. A 453. sír esetében is meg lehetett figyelni a sírgödör rablóakna által eltorzított szabálytalan alakú faltját, azonban a rablógödör lefelé egyre jobban összeszűkült (16. tábla 1). Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a sírrablók kutatóárokokkal kezdték el keresni a sírokat. A 443. sírhoz hasonlóan a 420. és 439. sírt is így fedezhették fel, hiszen mindkét temetkezéstől néhány méterre egy-egy függőleges falú, egyenes aljú árok volt megfigyelhető. Ezek a kutatóárok a temető szélét próbálták megkeresni, tehát a sírrablók sejtették meddig terjedtek a sírok, esetleg valamilyen jelzés révén érzékelték a temető szélét. A 717. rablóárkot nem a temető szélén, hanem annak közepén ásták meg, mely talán a leggazdagabb temetkezés keresésére szolgált (SZALONTAI ET AL. 2014, 164).

4 alkalommal lehetett megfigyelni, hogy egyetlen rablógödörrel több sírt is kiraboltak.<sup>15</sup> A 434. és a 435. sír felett egy nagy falt körvonalazódott a nyesési szinten, ezt követően pedig a legtöbb temetkezéshez hasonlóan a sírrablók a sírgödrökön belül folytatták a tevékenységüket. A 433. objektum is egy nagy rablógödör volt, mellyel a 705., 706. és 707. sírokat rabolták ki (16. tábla 2). A 426. objektum (rablógödör) pedig a 708. és a 709. sírt bolygatta meg (17. tábla 1). A 680. objektum (rablógödör) feltárása során 20 cm mélységben kirajzolódott a 711. és a 712. sír faltja (17. tábla 2). A két sírt egyszerre rabolták ki, a csontvázakat összekeverték.

A csontok helyzete arra enged következtetni, hogy a sírok többségét nagymértékben feldúlták a sírrablók, ezt olyan rablógödrök segítségével tehették meg, melyek kiterjedtek a sírok teljes felületére. A sírok nagy mélysége miatt is szükség volt a teljes felszín mélyítésére, valamint azért is, mivel a gödrökben nemcsak emberek, hanem állatok is lehettek, köztük lovak is, amelyeknél ugyancsak lehetett kiemelkedő értékekre számítani. A teljes felületre

---

<sup>15</sup> Ritkán a szarmata temetőkben is megfigyelhető, hogy egy aknával kettő vagy több szomszédos sírt raboltak ki (KŐHEGYI 1994, 278), de van rá példa avar temetőkben is: Tatabánya-Alsógalla stb. (B. SZATMÁRI 1982–1983, 68).

kiterjedő rablógödrök lehetővé tették, hogy a sír teljes tartalmát szabadon át tudják forgatni (SZALONTAI ET AL. 2014, 164).

Mindhárom temetőben megfigyelhető, hogy a bolygatott sírok egy része a nyesési szinten szabálytalan alakú folttal rendelkezik, amely kb. 20 cm mélységben az eredeti sírgödörben folytatódott tovább. Ez arra enged következtetni, hogy a sírrablók tisztában voltak a sírok elhelyezkedésével a temetőn belül, illetve a sírok kirablását nagyon precízen vitték véghez.

### **III. 4. A leletanyag**

#### **1) Daruhalom**

A temető kirabolt férfi sírjaiban (11 sír) leggyakrabban övhöz tartozó szerelések kerültek elő, 15 db övcsat, — zömmel vascsat, — 17 db veret, illetve 3 db egyéb övtartozék (bújtató, szíjvég) látott napvilágot. Viszonylag nagy számban kerültek még elő vaskések (13 db), vastárgyak, valamint vastöredékek (11 db). Az ép temetkezésekben (21 sír) is gyakoriak voltak az övhöz kapcsolható tárgyak: 44 db övcsat került elő, melyből 40 db vascsat volt. Jellemző, hogy szinte mindegyik temetkezésből került elő övcsat, gyakran 2–3 db is. A rabolt temetkezések esetében azonban átlagosan csak 1–2 vascsat volt a sírokban. A 44 db övcsaton kívül 8 db veret és 7 db egyéb övtartozék került kibontásra. Gyakori leleteknek számítanak még az ép temetkezésekben a vaskések (15 db), valamint a különböző vastárgyak (14 db). 6 db fülbevaló volt a bolygatatlan sírokban, míg a feldúltakban egyetlen egyet sem találtak. Kis számban még különböző eszközök fordultak elő, fokos (2 db), vasár (2 db), bogozó (1 db), bronz varkocsszorító (1 db), illetve 2 sír esetében több gyöngy is megtalálható volt.

Mindössze 2 női temetkezés esett a sírrablók áldozatául, melyekből néhány kásagyöngy, 1 db vascsat és 1 db kézzel formált fazéktöredék került elő. Az ép temetkezésekben (17 sír) gyakori leletnek számít a vascsat (17 db), illetve a fülbevaló (10 db). Nagyobb számban még a vaskések (5 db), orsógombok és a gyöngyök (4–4 db) találhatóak meg a sírokban.

A 4 kirabolt gyermek sír leleteit tekintve megállapítható, hogy a kása- és üveggyöngyök számítanak a leggyakoribb leletnek. Az ép temetkezésekben (33 sír) is a legnagyobb számban a gyöngyök kerültek elő. Emellett gyakorinak számítanak a fülbevalók (7 db) is.

A férfi sírok között megfigyelhető, hogy a rabolt sírokban egyáltalán nem került elő fülbevaló, valamint átlagosan kevesebb övcsat volt jellemző. A sírrablók minden bizonnyal az ékszereket tulajdonították el, így a fülbevalókat, ezenkívül az értékesebb (bronz, ezüst) övtartozékokat. Elképzelhető, hogy különböző eszközöket is magukkal vittek, legalábbis erre utalhat ezen tárgyak teljes hiánya a rabolt sírokban. Az ép női és gyermek temetkezésekben előforduló fülbevalók viszonylag nagy száma miatt ugyanaz feltételezhető, mint a férfi síroknál, tehát az ékszereket ugyancsak elvitték a sírrablók (18. tábla).

## 2) Kettőshatár I.

A rabolt férfi sírok (24 sír) legjellemzőbb leletei közé tartoznak a vascsatok (12 db), a vaskések (11 db) és az egyéb vastárgyak (8 db). Egy temetkezésnél találtak fegyverre utaló nyomot, ugyanis a 47. sírban reflexíj merevítő csontlemezei (10 db), és tegezdzsító csontlemezek (2 db) kerültek elő. Továbbá 3 db fülbevaló is megtalálható volt a temetkezésekben. Az épen maradt sírokban (91 sír) is nagyon gyakoriak voltak a vascsatok (101 db), a vaskések (78 db) és az egyéb vastárgyak (36 db). Jelentős számban voltak jelen az övveretek (74 db), illetve előkerült 21 db kisszíjvég, és 13 db nagyszíjvég, azonban a rabolt sírokban ezek a leletek egyáltalán nem jellemzőek. Ezen sírokból 25 db fülbevaló került elő, melyek közül 5 aranyból készült. A daruhalmi temetőhöz hasonlóan kisebb számban különböző eszközök jelen voltak, pl. fokosbárd, sarló,<sup>16</sup> vasár. Fegyverek nem jellemzőek az ép temetkezésekben sem, mindössze 1 db lándzsa és 1 db páncéllemez töredék került elő.

A kirabolt női temetkezésekben (17 sír) a leggyakrabban előforduló leletek az üveggyöngyök (6 db), az övcsatok (5 db vascsat, 2 db bronzcsat), a vaskések (3 db) és a kásagyöngyök (3 db). A 700. sír betöltéséből előkerült egy granulált díszű, alsó részén nyitott, kerek alakú bronzfoglatba ágyazott fehér színű kőbetét, amely egy gazdagon díszített tárgy része lehetett. Valószínűleg a sír kirablása során eshetett le a tárgyról, melyet eltulajdonítottak a sírrablók. A rabolatlan temetkezésekben (70 sír) nagy számban fordultak elő fülbevalók, összesen 64 db, melyből 3 db aranyból készült. 33 db orsógomb, 30 db gyöngy, és 30 db vascsat került még elő. Kisebb számban jelen vannak még arany gyűrűk (2 db), tűtartók (2 db), továbbá 1-1 db ládikaveret, tubus, szopóka, fibula, boglár, lemezgömbcsüngő és páncéllemez is napvilágra került.

A gyermeksírok közül 14 volt rabolt, leleteik között leggyakrabban gyöngyök, vastárgyak (8 db), edények (4 db) fordultak elő. Az épen megmaradt temetkezésekben (81 sír)

---

<sup>16</sup> A sarlót rituális okokból teheték a halott derekára (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 101).

nagy számban voltak jelen fülbevalók (25 db), gyöngyök (25 db), orsógombok (15 db), vascsatok (11 db), edények (9 db) és vaskések (7 db).

Az eltulajdonított fémtárgyakról sokszor árulkodhatnak a csontokon észlelhető zöld foltok, patinanyomok.<sup>17</sup> Ezek az elszíneződések valamilyen réztartalmú fémtárggyal való érintkezés eredményei. A körülményektől függ, hogy mennyi idő alatt alakulnak ki a csontokon, elképzelhető, hogy viszonylag hamar megjelennek, ha a közvetlen környezetükben lévő fémtárgy korróziója elindul.<sup>18</sup> A temető 4 sírjának csontjain lehetett zöld foltokat megfigyelni. A 47. sír esetében az egyik orsócsonton, a singcsonton, a medencén és az egyik combcsonton voltak ilyen nyomok. A sírból előkerült leletek között viszont nincsen olyan tárgy, amely ezeket a foltokat okozhatta volna. A 252. sírban az ujjakon figyeltek meg zöld foltokat, azonban a sírban nincs olyan fémlelet, amely az ujjak környékén került volna elő. A 262. és a 613. sírokban a medencén voltak elszíneződések, amelyek akár a megmaradt leletektől (övveretek, szíjvég) is származhattak. A 613. sírban még a bal alkarcsontokon is észlelhetőek voltak zöld foltok, amelyeket akár egy, a sírrablók által elrabolt tárgy is okozhatott. A tárgyaknak közvetlenül kellett érintkezniük a csontokkal, ami azt jelenti, hogy ezeknél a vázagnál a lágyrészek teljes felbomlása már bekövetkezett jóval a rablás előtt. Mind a négy temetkezésnél erről tanúskodnak a csontvázak is.

A korrodált fémtárgyakkal kapcsolatban felmerülhet az a kérdés, hogy ezek esetében lehet-e egyáltalán „értékes tárgy” eltulajdonításáról beszélni, hiszen ha nyomot hagytak a csontokon, akkor már eléggé korrodált állapotban kellett lenniük. Nem tudhatjuk tehát, hogy ezen tárgyak milyen értéket képviseltek a sírokat kirablók számára.

A sírrablók a férfi sírokból valószínűleg a fülbevalókat, illetve az öv értékes tartozékait vagy egyben az egész övet lophatták el. A temető férfi sírjainak többségét felsőtestre irányulóan bolygatták meg (ebbe a medence is beletartozik), így valószínű, hogy a sírrablók a férfi temetkezésekből elsődlegesen az övet kívánták megszerezni. Csak 5 rabolt sírból került elő övveret, amely arra utalhat, hogy a bőr, amelyre fel voltak erősítve a veretek már felbomlott vagy nagyon gyenge állapotban lehetett a rablás időpontjában. A bőr bomlási ideje nem ismert, hiszen nagyon sok tényező befolyásolhatja.<sup>19</sup> Azok a temetkezések, amelyekben ezek a veretek előkerültek kivétel nélkül teljesen fel voltak dűlva, azaz a csontok szétszórva a sírgödör különböző részein kerültek elő, tehát a temető régebbi sírjai közé

---

<sup>17</sup>Sági Károly a vörsi langobard temető 8. sírjában nyugvó koponya jobboldali járomcsontján figyelt meg hasonló zöld foltot, amely alapján ő is eltulajdonított tárgyat feltételezett, ugyanis véleménye szerint azt a tárgyat (fülbevaló?), amely az elszíneződést okozhatta nem találták meg a temetkezésben (SÁGI 1960, 56).

<sup>18</sup>Dr. Molnár Erika antropológus szóbeli közlése alapján.

<sup>19</sup>A bőr fajtája, vastagsága, megmunkáltsága, a föld nedvességtartalma, a talajtípus, a koporsó, a halott öltözete, a fémtárgy közelsége, illetve a holttestből származó váladékok játszhatnak közre a bomlási folyamatban.

tartozhattak. A néhány előkerült fegyver alapján nem zárható ki az sem, hogy a kirabolt temetkezésekben is lehetettek fegyverek. Az elszíneződött csontokkal rendelkező sírok közül mind a 4 férfi temetkezés volt, melyek utalhatnak eltulajdonított övcsatokra, vagy akár a 252. sír esetében, — ahol az ujjakon lehetett a zöld foltokat megfigyelni — gyűrűre is. Az ép női és gyermek temetkezésekben előforduló fülbevalók nagy száma is arra enged következtetni, hogy a többi sírban is hasonló mennyiséggel lehetett számolni (19. tábla).

### 3) Kettőshatár II.

A temető leletanyagának vizsgálata a másik két temetőhöz képest problémásabb feladat, hiszen a 100%-os kiraboltság miatt nincs olyan ép temetkezés, amely a rabolt és az érintetlen sírok összevetésében segítene. Ennek ellenére érdemes megvizsgálni, hogy mit hagytak maguk után a sírablók.

A férfi sírokban (13 sír) az edénytöredékek (29 db) és az ép edények (7 db) dominálnak, illetve találtak koporsóvasalatokat (7 db) és koporsókapcsokat (4 db) is. Mindemellett elvétve értékes tárgyak, eszközök és fegyverek is előkerültek: 1-1 db arany övveret, indás lemezes aranyveret, vaskengyel, 2-2 db íjkarcsont, íjcsont, íjcsontkészlet, íjcsont merevítő lemezei, nyílhegy, balta. Az I. temetőhöz hasonlóan a „magányos övveretek” a felbomlott bőrvre utalnak, ugyanis csak úgy maradhattak a sírban, ha a bőr már megsemmisült vagy nagyon rossz állapotban volt. Felmerülhet annak a lehetősége is, hogy elvágták a bőrt a rablás során, azonban véleményem szerint ezt el kell vetni, hiszen ha a rablás célja az öv megszerzése volt, akkor valószínűleg óvatosan bántak vele és próbáltak minél több veretet megszerezni. A veretet tartalmazó sírok ebben a temetőben is teljesen fel lettek dűlva, így valószínű, hogy a temetés és a rablás között eltelt idő elegendő volt a bőr felbomlásához.

A női temetkezésekben (22 sír) a férfi sírokhoz hasonlóan nagy számban voltak jelen az edénytöredékek (34 db) és az ép edények (8 db), továbbá előkerült 12 db nem meghatározható vastárgy, 8 db vaspánt, 7 db koporsóvasalat és 6 db vaskés. Ahogy a férfi sírokban a női temetkezésekben is előfordult néhány nemesfém tárgy, valamint fegyver: 4 db aranyveret, 2 db arany fülbevaló, 1 db íjcsont, 1 db íjmerevítő csontlemez és 1 db balta.

A gyermeksírok (5 sír) leletei között az edénytöredékek (19 db) voltak a legnagyobb számban, ezenkívül elenyésző mennyiségben előfordultak koporsókapcsok és más vastárgyak is.

5 temetkezés esetében a csontokon zöld elszíneződések látszottak. A 423. sírban az ujjakon, a 424. sírban a sarokcsonton, a sípcsonton és a szárcapocscsonton, a 430. sírban a koponyán két oldalt a fül magasságában, a 622. sírban a sarokcsonton, a 709. sírban pedig az

ujjakon lehetett foltokat megfigyelni. Egyik temetkezésben sem került elő olyan lelet, amely az elszíneződéseket okozhatta volna, így valószínűleg a sírrablók ezeket a tárgyakat magukkal vitték. Az ujjak esetében gyűrűt, a koponya két oldalán lévő foltok alapján pedig fülbevalók egykori meglétét lehet feltételezni. Az összes sírt teljesen feldúlták a sírrablók, eszerint a temetés és a rablás között hosszabb idő telt el, amely elég lehetett ahhoz, hogy a réztartalmú tárgyak a csonttal közvetlenül érintkezve zöld foltokat hagyjanak és a váz egyes részei elmozduljanak egymástól.

A nagyméretű sírgödörök alapján nem kizárt, hogy állatok (köztük lovak) is voltak a sírokban, amelyeknél ugyancsak előfordulhattak értékes mellékletek. Egyedül a 711. sírból került elő lóra utaló melléklet: egy korrodált, erősen töredékes, hurkos fülű, ívelt talpalójú vaskengyel, illetve egy aranylemezről préselt, lekerekített végű, téglalap alakú lószerszám veret. A bőrövekhez hasonlóan a lószerszámok szíjazata is felkelthette a sírrablók figyelmét, nem véletlen tehát, hogy csak egyetlen veret került elő a temetőben. Elképzelhető, hogy a lószerszámhoz készített szíjak vastagabbak, strapabíróbbak voltak a bőröveknél, hiszen gyakori és erőteljes igénybevételnek voltak kitéve, így ezek később indulhattak bomlásnak, mint az övek. A temetkezések archaeozoológiai vizsgálata szerint csak 10 sírból származik lócsont, síronként átlagosan két-két db. A 711. sírból viszont nem került elő lócsont, pedig a leletek alapján várható lett volna. Tehát az intenzív rablás során a lócsontvázakat is roncsolhatták a sírrablók, ugyanúgy mint az emberi maradványokat, hiszen ezekben a temetkezésekben az emberi csontokból is igen kevés volt megtalálható.

A temetőben előkerült kisszámú aranylelet és a fegyverek alapján feltételezhető, hogy ezekből a tárgyakból jóval több lehetett egykor (20. tábla), tehát a temető teljes feldúlásának oka mindenképpen annak nagyfokú gazdagsága lehetett.

Mindhárom temetővel kapcsolatban kijelenthető, hogy a hátrahagyott leletek nem valamilyen babonás szokás vagy tabu miatt maradtak a temetkezésekben, hanem a sírrablók a számukra értéktelen tárgyakat (pl. edények, vastárgyak... stb.) szándékosan hagyták a sírgödörben, míg az értékes leleteket csak véletlenül felejtették ott. Ennek az lehet az oka, hogy titokban és gyorsan kellett dolgozniuk, ezért bármennyire is anyagorientált a rablás, a rablóknak nem volt lehetőségük kiválogatni a leleteket.

### III. 5. Mikor rabolhatták ki a sírokat?

Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk a sírok kirablásának időpontjához, több tényezőt is érdemes részletesen megvizsgálni: voltak-e olyan, a felszínen is látszódo jelölések a rablás időpontjában, melyek segíthették a sírrablók a tájékozódását; hogyan helyezkedtek el a csontok a sírban (holttest felbomlásának fázisai); milyen viseleti elemekkel temették el a halottat, és ezek mennyi idő alatt bomolhattak fel stb. Tekintettel kell lenni a koporsók korhadási idejére is, mivel a három temetőre különböző arányban, de jellemző a koporsóhasználat.

Sajnos ezek vizsgálatával kapcsolatban elmondható, hogy a különböző anyagok illetve a holttest felbomlásának időtartama lelőhelyenként, valamint korszakonként eltérhet, hiszen az eltérő közegek mindenhol másként hatnak az elbomló anyagokra. Emiatt tehát nagyon nehéz olyan időintervallumokat meghatározni, melyek jól használhatóak tájtól, közegtől, illetve lelőhelytől függetlenül. Ennek függvényében a kísérleti régészet sem hozhat eredményt,<sup>20</sup> hiszen — jelen esetben — a késő avar kori helyzetet lehetetlen a tárgyalt területen megfelelően rekonstruálni.

A csontok elhelyezkedése plusz információkkal szolgálhat a sír kirablásának idejét illetően, hiszen ezekből lehet arra következtetni, hogy a holttest a felbomlás mely fázisában lehetett a bolygatás idején. Sági Károly három időszakot különböztet meg aszerint, hogy a holttest milyen állapotban volt a bolygatás időpontjában: 1. röviddel a temetés után, amikor a test rothadó állapotban van; 2. hosszabb idővel a temetést követően, amikor a halott lágy részeinek pusztulása már végbe ment, azonban üreg van a sírban, azaz a koporsó még nem roskadt össze; 3. a bolygatás hosszú idővel a temetés után történt, ekkor már a koporsó is beszakadt, tehát nincs üreg a holttest körül (SÁGI 1964, 389–392). Neugebauer elkülönít egy további időszakot, amikor a rablás közvetlenül a temetés után történik, akkor a halott testén épphogy megindul a bomlás (NEUGEBAUER 1994, 132–137).

A holttest felbomlása három fázisból áll: az első fázisban az organikus alkotóelemek felbomlanak a szervezetben keletkező enzimek hatására; a második fázisban következik be a holttest felbomlása; a harmadik fázisban a lágyrészek szétesnek, ez vezet a csontvázasodáshoz. A váznak azon részei maradnak legtovább anatómiai kapcsolatban, melyeket erős ín- és szalagszerkezet tart össze, ez főleg a medenceövre és a gerincoszlopra

---

<sup>20</sup> Természetesen itt most nem a holttest felbomlásának időtartamára gondolok.

igaz. A bomlás folyamatát különböző tényezők befolyásolhatják, pl. víz, levegő, hőmérséklet. Fontos az is, hogy a test milyen állapotban volt a halál időpontjában; mennyi idő telt el a halál és a temetés között; van-e koporsó, és ha igen mekkora és milyen fából készült; függhet attól is, hogy az eltemetett kövér vagy sovány volt-e; valamint attól is, hogy milyen öltözetben temették el; milyen a talaj típusa; illetve voltak-e szerves anyagból készült mellékletek a sírban, mivel azok felgyorsíthatják a bomlás folyamatát. Átlagosan a holttest lágy részeinek felbomlása kb. 10 évig tart, de nedvesség esetén ez a folyamat sokkal több időt is igénybe vehet (ASPÖCK 2003, 242–243). A továbbiakban ezt a 10 évet veszem alapul mindhárom temető esetében, azonban nyilvánvalóan ez az intervallum nem igaz minden egyes temetkezésre, hiszen akár mindhárom temetőben eltérő viszonyok játszhattak közre a holttest felbomlásában.<sup>21</sup>

Időrendi szempontból a viseleti elemek tartóssága és elbomlása is jelentős. A bőrvégekkel és a lószerszám szíjazatával kapcsolatban fentebb már megjegyeztem, hogy 1–2 db magányos veret valószínűleg csak abban az esetben kerülhet elő, ha a bőr, amelyre fel voltak erősítve már részben vagy teljesen megsemmisült. Mivel azokban a temetkezésekben, ahol ezt meg lehetett figyelni, a holttest már teljesen felbomlott a csontok helyzete alapján, elképzelhető, hogy ez a folyamat közel azonos időt vehetett igénybe, mint a különböző megmunkált bőrök esetében.

Ha elég információ áll rendelkezésre a rablási idő megállapításához, akkor fel lehet állítani egy bizonyos finom kronológiát a temetőn belül,<sup>22</sup> tehát a sírrablás a régészetet nem csak megfoszthatja az információktól, hanem gyarapíthatja is a feltárt temetővel kapcsolatos ismereteinket.

## 1) Daruhalom

A 17 temetkezést egy kivétellel a felsőtestre koncentrálni rabolták ki, tehát a holttestek hosszabb idővel a temetést követően lettek megbolygatva, amikor a lágyrészek pusztulása már végbement. A koporsók a legtöbb esetben jól megfigyelhetőek voltak, ezeket általában 2 cm vastag deszkákból alakították ki.<sup>23</sup> A 21. sírban jól kivehető volt a koporsó faltja, melynek vonalát kísérve néhány csont is előkerült, amely egyértelműen a koporsó meglétét bizonyítja a

---

<sup>21</sup> Tettamanti Sarolta a Vác-Kavicsbányai avar temető vizsgálata során minimum 3 évben határozta meg a holttest felbomlását (TETTAMANTI 1972, 46), míg Bakay Kornél szerint ez a folyamat 5 év alatt megy végbe (BAKAY 1973, 78).

<sup>22</sup> Ehhez természetesen szükséges a temetők teljeskörű feldolgozása (tipokronológia), hogy a rablások alapján kikövetkeztetett belső kronológiát megerősítse.

<sup>23</sup> A daruhalmi koporsók hosszanti oldalai párhuzamosak voltak, általában szűkre tervezték őket, emiatt a halott testét szorosan be is csavarták valamilyen lepellet annak érdekében, hogy beférjen a koporsóba (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 98).

rablás időpontjában. Mindezek alapján a 152. sír koporsójának kivételével a koporsók feltételezhetően még jó megtartásúak voltak a rablás idején, mivel ebben az esetben a sírt teljesen átforgatták, így a koporsó is megrongálódott, ha az még addigra nem esett szét. A 118. sír estében a lábujjcsontok, a 119. sírnál pedig a kézcsonatok egy része a betöltésből került elő, így elképzelhető, hogy e két temetkezés koporsója is széteshetett a kirablás idejére. Ezek a sírok lehetnek a temető legrégebbi temetkezései.

A fa fajta ismerete nélkül is megállapítható, hogy legalább 8-10 évnek kell eltelnie a 2-3 cm vastag deszkák elkorhadásához,<sup>24</sup> azonban a holttest teljes felbomlása is kb. 10 évig tart. Amennyiben a koporsók tényleg jó megtartásúak voltak a kirabláskor, akkor 8-10 évnél több ideig álltak el a földben.

Néhány sír esetében a sírgödrök alsó és felszíni sarkaiban egy-egy kiugró kis fül rajzolódott ki. A fülek vonalában, a sarokban kör átmetszetű oszlopra utaló nyomokat figyeltek meg a sír aljától a nyesési szintig. Ezek az oszlopok a föld felszíne fölé emelkedő, valószínűleg tetőszerű konstrukciót tarthattak, amelyet sírhant gyanánt emelhettek a halott fölé. Az így kialakított sír feletti hant minden bizonnyal tovább maradt látható, mint a földkupacok.<sup>25</sup> Tomka Péter a felszíni, fából készített sírjelek fennmaradási idejét kb. 60 évre teszi (TOMKA 1992, 71), ebből kifolyólag a felszíni faszerkezetek is elállhattak kb. 60 évig. Hasonlóan a holttest felbomlásához, itt is meg kell jegyezni, hogy ezek a faszerkezetek akár temetőnként eltérő ideig állhattak el, így ez a 60 év egy megközelítőleges intervallum. A kirabolt sírok közül a 41. és a 130. sír esetében ugyanilyen oszlopnyomokat észleltek a feltárás során (21. tábla 1–2). Mivel a sírok kirablása legalább 10 évvel a temetés után következhetett be a csontok helyzete és a koporsók alapján, így nagy valószínűséggel a sírrablók láthatták ezeket a konstrukciókat. Alátámasztja ezt a feltevést az is, hogy a sírok (41. és 130. sír) foltjai a nyesési szinten kevésbé vannak eltorzítva.

A temetőből fejfára, sírjelre<sup>26</sup> vonatkozó adat is van, a 132. rabolatlan temetkezés betöltésében a felszíntől egészen a halottig észlelhető volt egy hengeres, fekete betöltési réteg (22. tábla).<sup>27</sup> Mivel a sírrablók a bolygatott sírok betöltését a legtöbb esetben teljesen

<sup>24</sup> A koporsók élettartama átlagosan kb. 10 év, bár ez nagyban függ a fa fajtájától. A bükkből készült koporsók tartanak ki a legtovább, akár 35 évig (ASPÖCK 2003, 243), a tölgyfa koporsók 8–15 évet bírtak ki (BAKAY 1973, 78).

<sup>25</sup> Elképzelhető, hogy egy ilyen szerkezet megsüllyedt vagy kissé megdőlt, esetleg összedőlt a koporsó beszakadásakor bekövetkező föld beomlása során, így ez akár a csontok helyzetére is kihatással lehetett.

<sup>26</sup> A pusztai népek körében szokás volt a halott bábjának elkészítése, amit később a sírra állítottak. Máshol a halottat zászolós kopja helyettesítette, melyet a gyászidőszak leteltével a sírhoz vittek és a sírhantra szűrtak (TOMKA 1985, 298).

<sup>27</sup> Néprajzi analógiák alapján a fejfa következetesen a fejnél, a sírgödörön belül helyezkedett el (TOMKA 1992, 71).

átforgatták, így célszerű volt a fejfa eltávolítása is, melynek visszahelyezésére minden bizonnyal nem fektettek hangsúlyt. Emellett más tényezők is közrejátszhatnak abban, hogy csak kevés sír esetében sikerül a fejfa maradványait megfogni. Az elszíneződés észlelhetősége függ a talaj típusától, a vízháztartástól, a sírgödör mikroklímájától, a felhasznált fafajtától, valamint a fa vastagságától is (TOMKA 1977–1978, 48). Ezek szerint nem kizárt, hogy a 17 rabolt sír között is voltak sírjellel rendelkezők.<sup>28</sup> Az efféle sírjelölések jelezhették a halott nemét, korát illetve társadalmi rangját is (TRUGLY 1991, 258), a megfelelő jelekkel ellátott fejfa magát a halottat jelképezte (TOMKA 1985, 298). A 132. sír fejfája valószínűleg látszódott a rablások időpontjában, azonban valamilyen okból kifolyólag mégsem nyitották fel a temetkezést. A sírból 3 db vascsat, vaskés, kova, vaskarika, valamint egy bronz- és egy vastárgy került elő, amely azt igazolja, hogy a sírban eltemetett személy nem volt magas rangú. Ez megcáfolja Simon László azon elméletét, mely szerint csak kivételes esetben, kivételes személyek sírját jelölték ily módon (SIMON 1992, 57).

## 2) Kettőshatár I.

A csontok elhelyezkedése alapján 3 csoportba sorolhatók a temető rabolt sírjai. 28 esetben a felsőtestre koncentrálódó bolygatás figyelhető meg, 11 sírt teljesen feldúltak, azonban 9 temetkezésnél csaknem a teljes váz eredeti helyzetben maradt. Ha ugyancsak a 10 éves intervallumot vesszük figyelembe a lágyrészek felbomlásánál, akkor a felsőtesten megbolygatott és a teljesen átforgatott csontvázakat tartalmazó sírokat a temetést követően minimum 10 évvel rabolhatták ki. Azoknál a temetkezéseknél, ahol a bolygatás ellenére nagyjából *in situ* megmaradtak a vázak, arra következtethetünk, hogy a testet összetartó izomzat a rablás időpontjában még nem bomlott fel teljesen, így 10 évnél rövidebb időnek kellett eltelnie a temetés és a sír kirablása között.

A koporsómaradványok sajnos nem tesznek hozzá a rablási idő megfejtéséhez, hiszen annak ellenére, hogy a temetőben a sírok 34%-a koporsós temetkezés volt, a rabolt sírok között csak alig 1–2 temetkezésben lehetett megfigyelni koporsóra vonatkozó adatokat. Ennek oka összefüggésbe hozható a bolygatásokkal is, hiszen ha egy sírt teljesen átforgattak, akkor a temetkezésben lévő föld is átforgatásra kerülhetett, tehát az igen nehezen megfogható elszíneződések a sír alján könnyen megsemmisülhettek, illetve a még meglévő

---

<sup>28</sup> Simon László Nagykörös-Száraz-dűlő lelőhelyen figyelt meg fejfára utaló jeleket. A temető 57. sírjában a sír É-i fala mellett szabályos kör alakú, 22 cm átmérőjű sötétbarna elszíneződésről számolt be, mely viszonylag nagy átmérője alapján jóval a földfelszín fölé nyúlt. A sír azért is érdekes, mert nemcsak a fejfára, hanem rablógödörre vonatkozó adat is rendelkezésre áll, mely kikerülte a fejfát. Az oszlopot helyén hagyó sírrablók a fejfa alapján tájékozódhattak a temetőn belül (SIMON 1992, 56).

famaradványok súlyosan rongálódhattak. Ennek ellenére a teljesen feldúlt 162. sírban sikerült koporsóra utaló nyomokat megfigyelni (23. tábla 1). Hasonlóan a daruhalmi temető közösségéhez, a Kettőshatár I. temetőben is ácsolt deszka koporsóba temetkeztek. Ezeknek a koporsóknak a fennmaradási ideje min. 8–10 év lehetett. Azonban, ha a 162. sírt vesszük alapul, melynek esetében azt kell feltételeznünk, hogy a csontváz hamarabb felbomlott, mint a koporsó, ugyanis ha maradványai a feltárás idején jól megfigyelhetőek voltak,<sup>29</sup> akkor a rablás idején még nem korhadhatott el, így a koporsó több mint 10 évig fennmaradt. Tehát a 162. sírt több mint 10 évvel a temetést követően rabolhatták ki.

Több temetkezésnél megfigyelhetőek voltak a sírgödörben gerendázatra utaló nyomok, amelyek a sírgödör aljától a nyelési szintig haladtak a sír 4 sarkában (vagy a sírok közelében a hosszanti falon). Ezek az oszlopok minden valószínűség szerint felszínen álló szerkezetet tarthattak (MÉSZÁROS ET AL. 2006, 100). A rabolt sírok közül egyedül a 47. sírnál van adat oszlophelyek meglétéről (23. tábla 2). Ahogy az már fentebb említésre került, az ilyen felszínen álló faszerkezetek sokáig, több évtizeden (akár 60 éven) keresztül megmaradhatnak, így valószínűleg több temetkezés esetében is több mint 10 év telt el a kirablás ideje és a temetés között.

### 3) Kettőshatár II.

A sírok többsége (34 temetkezés) teljesen fel lett dűlve, 8 sír esetében viszont csak a felsőtestet bolygatták meg a sírrablók. Tehát a csontok elhelyezkedéséből arra lehet következtetni, hogy a rablás olyan időszakban történt, amikor már a test izomzata, lágy részei már nem tartották össze a holttestet, így ezeknél a temetkezéseknél is a rablások időpontjának alsó határa minimum 10 évre tehető. Vannak azonban olyan sírok is (422., 678. sír), melyeknél a csontokon egyértelműen durva vágás nyoma látható (24. tábla). Ez arra utal, hogy a rablók csak így tudták a holttestet elmozdítani, tehát valószínűleg a „csontvázasodás” ezen két temetkezés halottjánál még nem ment végbe a sírok kirablásáig.

Több temetkezés esetében megfigyelhető, hogy bizonyos vázrészek hiányoznak, vagy a megszokottnál több található a sírgödörben. Ebből az következik, hogy a sírok közötti átdobálás csak úgy volt lehetséges, ha a sírok egy része vagy mindegyike egy adott időpontban nyitva volt, azaz rablásukra egyszerre került sor (SZALONTAI ET AL. 2014, 167). Ebben az esetben a 422. és 678. temetkezés, — ahol még a rablás időpontjában nem esett teljesen szét a holttest, — lehetnek a temető legfiatalabb, legkésőbb megásott sírjai.

---

<sup>29</sup> Ennek az lehet az oka, hogy a sír kirablásakor a koporsóba beszivárgott a föld, így az nem roskadt össze.

A sírok legalább kétharmada koporsós temetkezés volt a koporsóvasalások és a koporsókapcsok alapján. A csontok helyzetéből fakadóan biztos, hogy a koporsók maradványait is szétverték. Egyes koporsókapcsok a betöltésből kerültek elő, tehát a földdel együtt a koporsó maradványait is kidobálhatták a sírgödrökből, majd visszatemetéskor ezek újra bekerültek a gödörbe. A csontokhoz hasonlóan a koporsóvasalások/koporsókapcsok (szegek) aránya sem ugyanolyan a temetkezésekben. A legtöbb sírban 1–2 db koporsóvasalás került elő, némelyikben azonban az átlagosnál jóval több volt megtalálható. Ez is alátámasztja azt a feltételezést, hogy egyszerre több sír lehetett nyitva. A koporsódeszkák ebben a temetőben sem voltak vastagabbak 2–3 cm-nél, ami azt jelenti, hogy a koporsók élettartama minimum 8–10 év lehetett.

Tomka Péter a tápi temető kapcsán rendkívül érdekes megfigyelést tett. A temető 20. sírjában a gerincoszlop egyben, balra tolva került elő, amely mozgás véleménye szerint csak üregben zajlódhatott le. Kizártnak tartja, hogy a sírrablók a csontvázat óvatosan feltárták volna, enélkül pedig a betöltetlen koporsó lehet az egyetlen magyarázat (TOMKA 1977–1978, 49). Kettőshatár II. lelőhely 424. sírjának K-i végében a tápi temetkezéshez hasonlóan egy kb. 10 csigolyából álló gerincoszlop feküdt *in situ*, melyhez bordacsontok tartoztak. Ezen elmélet alapján a 424. sírban is kellett üregnek lennie a kirabláskor, tehát ha a koporsó időtartamát min. 8–10 évre tesszük, akkor ennél kevesebb idő telhetett el a temetés és a rablás között. A 424. temetkezés így minden bizonnyal a fiatalabb sírok közé tartozik.

Meglehet, hogy az I. temetőben is hasonló üregek meglétét kell feltételezni, ugyanis több temetkezés esetében maradtak meg nagyjából *in situ* a vázak. Ha a sírokban már nem volt üreg, aligha maradtak volna anatómiai helyzetben a csontok. Így ezek a temetkezések a temető kései sírjai közé tartozhatnak.

Említettem már, hogy a sírrablók kutatóárokokkal kezdték el keresni a sírokat, ami azt jelenti, hogy a rablás időpontjára a sírok egy részének felszíni nyoma már eltűnt és ezért voltak kénytelenek ezt a technikát alkalmazni. A 4 megfigyelt kutatóárok közül a 718. és a 681. kívülről próbálta megkeresni a temető szélét, vélhetően sejtették, hogy meddig terjedtek a sírok, talán lehetett még valamilyen jelzése az egykori temető szélének. A 717. rablóárok a temető közepét, talán a leggazdagabb sírt kereste, míg a 443. sír rablóárka szintén a periferiát vizsgálta. Megállapítható tehát, hogy a kutatóárokkal megtalált, valamint kirabolt sírok lehettek a temető legrégebben megásott temetkezései.

A rablógödrök a legtöbb esetben a nyelési szinten eltorzították a sírgödör faltját, azonban lefelé mélyülve, kb. 20 cm után kizárólag a sírgödörön belül haladtak. E precizitás alapján, illetve, hogy a temető összes sírját megtalálták a sírrablók, arra lehet következtetni,

hogy sírok döntő többségénél még észlelhetők voltak a felszíni jelölések (sírhint, fejfa, tetőszerű konstrukció). Mivel Tomka Péter szerint a felszíni, fából készített sírjelek kb. 60 évig állnak el, így maximum ennyi idő telhetett el a temetés és a sírok kirablása között.

A másik két temetőhöz hasonlóan ezeknél a síroknál is találtak olyan cölöpnymokat, melyek felszínen álló építményt tarthattak. Ezek a konstrukciók minden bizonnyal tovább maradtak láthatóak, mint a földből kialakított sírhint. 4 sír esetében (434., 439., 453., 707.) figyeltek meg felszínre épített szerkezetet, ebből kettő (434., 439.) mellett azonban kutatóárkot is húztak a rablók, ami azt jelenti, hogy a rablások idején már ezek a fászerkezetek sem látszódtak. Így nem kizárt, hogy ezen néhány sír esetében 60 évnél több idő telt el a temetés után a sírok kirablásáig, tehát ezek a sírok lehettek a temető legidősebb temetkezései.

A Kettőshatár II. temető esetében tehát a rablásokra minimum 10, maximum 60 évvel a temetés után kerülhetett sor, egyes síroknál azonban ez 60 évnél később is bekövetkezhetett. Érdeemes felhívni arra is a figyelmet mindhárom temetővel kapcsolatban, hogy ha a leszármazottak gondozták a sírt vagy a temetőt, akkor a felszíni nyomok akár sokkal tovább is megmaradhattak.

### III. 6. Kik rabolhatták ki a sírokat?

Mindhárom temetőben megfigyelhető, hogy a rablásokat nagyon precízen, gyakorlatilag a sírgödrön belül hajtották végre. Ez arra utal, hogy a sírrablók ismerték a temetőket, valamint tudhatták, hogy melyek a leggazdagabb temetkezések, tehát minden valószínűség szerint avarok voltak a temetők kirablói.<sup>30</sup> Elképzelhető, hogy léteztek kifejezetten sírrablásra szakosodott csoportok is. Aspöck a germánokkal (langobardokkal, merovingokkal) kapcsolatban megjegyezte, hogy a sírrablás egyfajta szakma volt (ASPÖCK 2003, 264), így nem lehetetlen, hogy az avarok között is éltek olyanok, akik így próbálták megélhetésüket biztosítani. A saját közösség sírjainak kifosztása más népeknél is szokás volt (pl. langobardok, mongolok<sup>31</sup>), melyet a társadalom minden bizonnyal megvetett és elítélt, a germánok törvényei tiltották és súlyosan büntették is a sírrablást (SÁGI 1963, 68).<sup>32</sup> Sági Károly a vörsi

<sup>30</sup> Rosner Gyula a Gyöng-Vásártéri avar temető kapcsán megjegyzi, hogy a sírok kirablói kortársak voltak, sőt a nemzetséghez tartozónak kellett lenniük, hiszen olyan pontossággal raboltak, amelyre idegenek nem lettek volna képesek (ROSNER 1971–1972, 216).

<sup>31</sup> A mongoloknál is erősen jelen volt ez a szokás, ezt bizonyítja, hogy a temető őrzése külön nemzetség feladata volt (KŐHEGYI 1994, 279).

<sup>32</sup> Az Itáliában írásba foglalt törvénykönyvben, az *Edictum Rothari*-ban külön pontot szenteltek a sírrablásnak (VADAY 2008, 46). A sírok kifosztása a legsúlyosabb vétségek közé tartozott, 900 solidust kellett büntetesként

langobard temető kirablóit először avarnak hitte, azonban később belátta, hogy akik kirabolták a temetőt azok csak langobardok lehettek. Ezt azzal támasztotta alá, hogy a sírablók ismerték a sírok helyét, valamint azt is tudták, hogy melyek az idősebb és fiatalabb temetkezések, ezenkívül tisztában voltak a langobard temetkezési szokásokkal is (SÁGI 1960, 59).

A daruhalmi temetőt használó közösség a temető felhagyása után valószínűleg a Kettőshatár I. lelőhelyen feltárt temetőt használta, és valószínűleg csak a temetőváltás után rabolták ki a 17 sírt. Kőhegyi Mihály szerint ugyanis egy temető sírjait csak akkor rabolhatták ki, mikor a nemzetség hatalmát megdöntötték, tagjai elpusztultak vagy elvándoroltak (KŐHEGYI 1994, 279). A sírok hasonló módszerrel vannak kirabolva, ezek szerint egy sírabló csoport tevékenységéhez lehet kötni a temetkezések kifosztását, melyet közel egy időben hajthattak végre. A temetőn belül ez a 17 sír nem egy tömbben, hanem szétszórva helyezkedett el, tehát ez is azt bizonyítja, hogy a sírablók tudták, hogy mely sírokat érdemes felnyitni. Elképzelhető ezek szerint, hogy a Kettőshatár I. közössége (melybe beleolvadt a daruhalmi közösség) rabolta ki a daruhalmi temetőt. Azonban joggal lehet azt állítani, hogy egy közösségen belüli leszármazottak tisztelték annyira őseiket, hogy azok temetkezéseit nem gyalázták meg annak kirablásával. Természetesen az sem kizárt, hogy az autópálya nyomvonalán kívül más avar közösség is temetkezett, akik közeli kapcsolatban állhattak a Kiskundorozsmán eltemetettekkel, olyannyira, hogy ismerték a temető belső rendjét, de mégsem annyira, hogy ne rabolják ki a sírjaikat.

A Kettőshatár I. temető esetében, — hasonlóan a daruhalmi lelőhelyhez, — ugyanezeket a lehetőségeket lehet számba venni. Vagy a saját közösség rabolta a temetőt, vagy egy közeli, eddig még feltáratlan temetőt használó csoport.

A Kettőshatár II. temető sírablói tudhatták egy fennálló szájhagyomány alapján, hogy az eltemetettek egy kiemelkedően gazdag közösség tagjai voltak. A rablás intenzív mivolta jelzi a rablók erős kutatási és kincskeresési vágyát. Igen felkészült sírablók lehettek, alaposságukat bizonyítja a kutatóárokok megléte, hatékonyságukat pedig az igazolja leginkább, hogy a temető összes sírját sikerült kirabolniuk. Ha elfogadjuk azt, hogy tényleg fennállt valamilyen hagyomány a temető gazdagságát illetően, akkor csakis régóta a közelben élő közösség tagjaira gondolhatunk a II. temetőrablóinak kilétét illetően (SZALONTAI ET AL. 2014, 164–165). Sági a vörsi temetővel kapcsolatban azt állítja, hogy a temető kirablói a vörsi telep szolgáncái lehetett, hiszen ezek az emberek ismerhették leginkább a jelölések alapján eltemetett személyeket és tisztában lehetettek a temető belső rendjével is (SÁGI 1963, 68–69),

---

fizetni érte, míg egy bennszülött paraszt meggyilkolásáért csak 16 solidus, egy pástor megöléséért pedig a büntetés minimum 50 solidus volt (BÓNA 1974, 40, 71).

ezenkívül mivel alávetettek voltak, még akár bosszúként is tekinthettek egykori „elnyomók” sírjainak kirablására. Ehhez hasonlóan a Kettőshatár I. temető közössége lehetett a II. temető szolganépe, amelyre rátelepült egy olyan közösség, amely az uralkodó osztályt reprezentálta. Mivel a II. temetőt a 8. század második felében használták, az I. temetőt pedig tovább a 8–9. század fordulójáig (néhány sír esetében akár a 9. század első harmada is felmerülhet), nagy valószínűséggel a temető felhagyása után az I. temető népe rabolta ki a 43 síros gazdag temetőt. A betöltésből számos csont és lelet került elő, amely azt jelzi, hogy a sírokat visszatemették a rablás után. Ennek oka az lehetett, hogy titokban és gyorsan kellett dolgozniuk, valamint el kellett tüntetniük a nyomokat, mert a közösség megvetette a sírrablást, vagy talán csak nem akarták láthatóan hagyni a bomló tetemeiket, egyrészt az undort keltő látvány miatt, másrészt az esetlegesen környéken tartózkodó vadállatok miatt. Lehetséges, hogy a germánokhoz hasonlóan a szokásjog nem fogadta el a sírok fosztogatását. Az sem kizárt, hogy csak az eltemetettek felé mutatott tiszteletből temették vissza a temetkezéseket, ugyanis a sír temetéskor fennálló helyzetének teljes visszaállítása a felszíni konstrukciók és az esetleges fejfák megléte miatt sem lehetett maradéktalan.

#### IV. ÖSSZEFOGLALÁS

A Daruhalom és a Kettőshatár I. lelőhelyeken a Kárpát-medencében feltárt avar temetőkhöz hasonlóan a sírok kb. 1/5-e rabolt. A Kettőshatár II. temető azonban 100%-os rablottságával egyedülálló az egész Kárpát-medencében. Ennek oka minden bizonnyal a temetőben eltemettek gazdagsága és a róluk feltételezhetően fennmaradt szájhagyomány lehetett. A daruhalmi temetőben a férfi sírokat bolygatták meg leginkább, Kettőshatár I. lelőhelyen az eredeti arányokhoz képest hasonló arányban vannak kirabolva a férfi, a női és a gyermeksírok is.

Mindhárom temetőben megfigyelhető a csontok különböző szintű elmozdulása. A daruhalmi temetőben szinte az összes sírt a felsőtestre koncentrálódóan rabolták ki, míg a másik két temetőben a rablás már sokkal intenzívebb volt. A Kettőshatár I. temetőjében is főleg a felsőtestre irányult a rablás, mellyel kapcsolatban kimutatható, hogy főleg a férfi temetkezéseket bolygatták meg ily módon. Több alkalommal azonban a csontok szét voltak szórva a sírfenéken, egy részük pedig a betöltésből került elő. 14 esetben a sírokat teljesen feldúlták. A legalaposabban a Kettőshatár II. temető sírjait rabolták ki. A sírrablók sokszor kidobálták a csontokat a sírokból, így azok gyakran a betöltésben voltak megtalálhatók.

Rablógödörre utaló nyomokat nem minden temetkezésnél lehetett észlelni. A daruhalmi síroknál valószínűleg a felsőtestre irányuló aknát áshattak a legtöbbször. A Kettőshatár I. temetőben a nyeséskor a sírok több mint felének szabálytalan alakú foltja volt, amelyet a rablógödör torzíthatott el, és amelynek további mélyítését 20–30 cm mélyen már csak az eredeti sírgödörben folytatták a rablók. A nyesési szinten a II. temetőben feltárt sírok kb. felének is hasonlóan szabálytalan foltja volt. A sírrablók ún. kutatóárkokat is ástak, amelyekkel a temető szélén, valamint a közepén található sírokat keresték. 4 esetben egy rablógödörrel több sírt is kiraboltak.

A bolygatatlan temetkezések leletanyaga alapján Daruhalom lelőhelyen a sírrablók az ékszereket, főként a fülbevalókat, illetve az értékesebb övtartozékokat tulajdonították el. A Kettőshatár I. temetőben is ugyancsak a fülbevalók és az övek, övszerelékek hiányoznak a rabolt sírokból. Nem kizárt, hogy a férfi sírokban fegyverek is voltak. A II. temető esetében csak a hátrahagyott leletekből lehetett az elrabolt tárgyakra következtetni. A temetőben előkerült aranyleletek és a fegyverek arra engednek következtetni, hogy ezekből a tárgyakból jóval több lehetett. Kettőshatár mindkét temetőjében néhány csontvázon zöld foltokat, ún. patinanyomokat lehetett megfigyelni. Az I. temetőben a legtöbb ilyen nyom övcsatra vagy

valamilyen övveretre utalt, ugyanis a medencén voltak észlelhetők. A II. temetőben ezek az elszíneződések előfordulási helyeik alapján gyűrűre és fülbevalóra utalhatnak.

A daruhalmi sírokat minimum 10 évvel a temetés után rabolhatták ki a csontok és a koporsómaradványok alapján. A rablások felső határa kb. 60 év lehet, ugyanis a felszíni fakonstrukciók megközelítőleg 60 évig maradtak fenn. A 132. sírban észlelt fejfa rámutat arra, hogy a rabolt sírokat is hasonló módon megjelölhették a temetéskor vagy a gyászidőszak leteltével. Ezek a sírjelek valahogyan jelezhatték a halott nemét, korát, valamint rangját is. A 132. sír fejfája nagy valószínűséggel még látszódhatott a rablás időpontjában, azonban alacsony rangja miatt nem nyitották fel ezt a temetkezést.

A Kettőshatár I. temető rabolt sírjainál is minimum 10 évnek kellett eltelnie a temetés után, hiszen a csontokat összetartó izomzat szinte minden esetben teljesen felbomlott már a rablás idejére. Több temetkezésben szintén megfigyelhetők voltak gerendázatra utaló nyomok, amelyek fennmaradási ideje kb. 60 évre tehető.

A II. temetőben néhány sírban vágásnyomok voltak a csontokon, így ezeknél a temetkezéseknél 10 évnél kevesebb idő telhetett el a temetés és a rablás között. Szintén kevesebb, mint 10 év elteltével rabolhatták ki azt a sírt is (424. sír), amelyben a csontok helyzete alapján a sírgödörben még üregnek kellett lennie a rablás idején. Tehát ezen jelenségek alapján kijelenthető, hogy ezek a temető legfiatalabb temetkezései. A legtöbb sír azonban a másik két temetőhöz hasonlóan minimum 10 év után eshetett kirablás áldozatául. Legrégebben a kutatóárokokkal megtalált sírokat áshatták meg, mivel a kifosztás idején már nem látszódhattak, tehát akár több mint 60 évvel a temetés után rabolták ki ezeket a sírokat.

Összefoglalva a rablás időpontjával kapcsolatos információkat, megállapítható, hogy az első két temető minimum 10, maximum 60 év elteltével lehetett kirabolva, a harmadik temetőben pedig vannak olyan sírok, melyeket 10 évnél rövidebb idő után bolygattak meg, valamint vannak olyanok is, amelyeket akár több mint 60 év elteltével raboltak ki.

Mindegyik temetőben jellemző, hogy a sírrablók igen precíz munkát végeztek, jól ismerték a temetőket, így azt gondolom, hogy avarok voltak a sírok kirablói. A daruhalmi közösség valószínűleg a temetőváltás után visszatért, hogy saját felmenőinek sírjait kirabolja. Valószínűleg a Kettőshatár I. temetőt is a saját közössége fosztogatta. A II. temetőt pedig a szolganépe, azaz az I. temető közössége dúlhatta fel, hiszen a sírrablók tisztában voltak a II. temetőben eltemetettek nagyfokú gazdagságával, valamint tisztában voltak azzal is, hogy körülbelül meddig terjedhettek a sírok.

A legtöbb írott forrás ambivalensen áll a sírrablásokhoz, a társadalom által elfogadhatatlan tevékenységnek állítja be, azonban a régészeti források arra utalnak, hogy a sírok kirablása nem minden esetben mondott ellent a nép elképzeléseinek. Felmerül a kérdés, hogy mi történik a leletekkel a rablás után, esetleg használják-e tovább a tárgyakat. Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához, fontos lenne nagyobb adatmennyiség kiértékelése, melynek fő problémáját a kevés információ okozza, ugyanis a legtöbb feltárást követően gyakran csak a rablás tényét említik ahelyett, hogy a sírrablást a temetkezési szokásokkal szoros összefüggésben részletesen vizsgálnák. Mindehhez az ásatások pontos és teljes körű dokumentációja szükséges, hiszen a kirabolt sírok ugyanolyan fontos régészeti források lehetnek, mint a bolygatatlan, leleteket tartalmazó temetkezések.

## IRODALOMJEGYZÉK

- |                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|-----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ASPÖCK 2003           | Aspöck, E.: Graböffnungen im Frühmittelalter und das Fallbeispiel der langobardenzeitlichen Gräber von Brunn und Gebirge, Flur Wolfholz, Niederösterreich. <i>Arch Austriaca</i> 87 (2003) 225–264.                                                                                                         |
| BAKAY 1973            | Bakay K.: Az avarok időrendjéről (Újabb temetők a Balaton környékéről). <i>Somogyi Múzeumok Közleményei</i> 1 (1973) 5–86.                                                                                                                                                                                  |
| BEDE—SZALONTAI 2013   | Bede, I.—Szalontai, Cs.: Archäologische Angaben über awarisches Verteidigungssystem entlang Flüssen der Umgebung Szeged (Süd-Ungarn). In: <i>Offene Landschaften. Archäologie – Geschichte – Geographie</i> 31, 2013. Hrsg.: Heinrich-Tamaska, O.—Hardt, M.—Révész, L.—Schenk, W. Bonn, 2013. [Sajtó alatt] |
| BÓNA 1974             | Bóna I.: <i>A középkor hajnala: a gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében</i> . Budapest 1974.                                                                                                                                                                                                         |
| B. SZATMÁRI 1982–1983 | B. Szatmári S.: Avar temető- és telepásatás Tatabánya-Alsógalla mellett. <i>Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv</i> (1982–1983) 67–79.                                                                                                                                                                           |
| FREEDEN 2008          | Freedén, U. von: Wer stört Gräber? Grabstörungen ohne Graböffnungen. <i>ActaArchHung</i> 59 (2008) 247–255.                                                                                                                                                                                                 |
| FÜLEKI 2014           | Füleki O.: <i>Kiskundorozsma-Daruhalom és Kettőshatár avar kori temetőinek gyöngyanyaga</i> . [Kézirat – Egyetemi szakdolgozat (Ma)] Szeged 2014.                                                                                                                                                           |
| KÖHEGYI 1994          | Kőhegyi M.: Sírrablás a magyarországi szarmatáknál. In: <i>A kőkortól a középkorig: Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára</i> . Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 277–283.                                                                                                                          |
| KÖLTŐ ET AL. 1992     | Költő L.—Lengyel I.—Pap I.—Szentpéteri J.: Etnikumok, régészeti kultúrák a kora középkori Pannoniában. (Egy Somogy megyei régészeti ásatás előzetes eredményei/Vörs) <i>JAMÉ</i> 30-32 (1987-1989) 1992, 283–307.                                                                                           |

- KÖVÁRI 2014 Kővári A.: *Ékszerek a kiskundorozsmai avar kori temetők sírjaiban. Kiskundorozsma- Kettőshatár út I-II. számú és Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II. számú avar kori temetők fülbevalóinak elemzése.* [Kézirat – Egyetemi szakdolgozat (Ma)] Szeged 2014.
- MADARAS 1990 Madaras L.: A jászapáti Nagyállás úti avar temető – Újabb adatok az avar kori csontlemezes tegez történetéhez. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv* (1990) 167–182.
- MÉSZÁROS ET AL. 2006 Mészáros P.—Paluch T.—Szalontai Cs.: Avar kori temetők Kiskundorozsma határában. (Előzetes beszámoló az M5 autópályán feltárt lelőhelyekről) In: *„Hadak útján...” XV. A népvándorlás kor fiatal kutatói 15. konferenciájának előadásai.* Szerk.: László J.—Schmidtmayer R. *Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek* 8 (2006) 97–109.
- NAGY 1973 Nagy M.: A Fehérvári úti avar temető. *BudRég* 23 (1973) 59–87.
- NEUGEBAUER 1994 Neugebauer, J. W.: Zum Grabraub in der Frühbronzezeit Nieder-Österreichs, Vortr. Niederbayer. *Archäologentag* 12 (1994) 118–137.
- ROSNER 1971–1972 Rosner Gy.: Előzetes jelentés a Gyöng-Vásártér úti temető feltárásáról II. *A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve* 2-3 (1971–1972) 85–222.
- ROTH 1978 Roth, H.: Archäologische Beobachtungen zum Grabfrevel im Merowingerreich. In: *Zum Grabfrevel in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Bericht über ein Kolloquium der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas vom 14. bis 16. Februar 1977,* Hrsg.: H. Jahnkuhn, *Abhandlung Akad. d. Wiss. in Göttingen, Philolog.-Hist. Kl.* 3/113 (1978) 40–79.
- SÁGI 1960 Sági K.: A vörsi langobard temető. *ArchÉrt* 87 (1960) 52–60.

- SÁGI 1963 Sági K.: A vörsi langobard temető újabb ásatási eredményei. *VMMK* 1 (1963) 39–78.
- SÁGI 1964 Sági, K.: Das langobardische Gräberfeld von Vörs. *ArchHung* 16 (1964) 359–408.
- SIMON 1992 Simon L.: Adatok avar kori sírjelölésről. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I.* Szerk.: Novák L. [AJMK 7] Nagykőrös 1992, 55–73.
- SZALONTAI 2012 Szalontai Cs.: Ismét az avar kori lepráról. — Again, about the leprosy in the Avar period. In: „*Hadak Útján*”. *A népvándorláskor fiatal kutatóinak XX. konferenciája.* Szerk.: Pető Zs. Budapest 2012, 149–161.
- SZALONTAI ET AL. 2014 Szalontai Cs.—Benedek A.—Károly L.: A Kiskundorozsma Kettőshatár úti II. avar temető 434. sírja. *MFME* 2014, 155–218. [Sajtó alatt]
- TETTAMANTI 1972 Tettamanti S.: Előzetes jelentés a Vác-Kavicsbányai avar temető feltárásáról. *StudCom* 1 (1972) 45–52.
- TOMKA 1977–1978 Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz III. Koporsóhasználat a tápi temetőben. *Arrabona* 19-20. (1977–1978) 17–108.
- TOMKA 1985 Tomka P.: Kis avar néprajz. In: *Az őshazától a Kárpátokig.* Szerk.: Szombathy V. Budapest 1985, 270–313.
- TOMKA 1992 Tomka P.: Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I.* Szerk.: Novák L. [AJMK 7] Nagykőrös 1992, 65–73.
- TRUGLY 1991 Trugly S.: A Komárom-Hajógyári avar temető feltárása. *MFME* 1984/1985-2: 1991, 257–264.
- VADAY 2008 Vaday A.: A ménfőcsanaki langobard temető. In: *Jöttek-Mentek, Langobardok és avarok a Kisalföldön.* Győr 2008, 45–54.
- VÖRÖS 2012 Vörös G.: A sírok rablása. In: Köhegyi M.—Vörös G.: *Madaras-Halmok: Kr. u. 2-5. századi szarmata temető.* Szeged 2011, 236–243.

## Rövidítések jegyzéke

|                       |                                                                  |
|-----------------------|------------------------------------------------------------------|
| <i>ActaArchHung</i>   | Acta Archeologica Scientiarum Hungaricae, Budapest               |
| <i>AJMK</i>           | Az Arany János Múzeum Közleményei, Nagykőrös                     |
| <i>Arch Austriaca</i> | Archaeologia Austriaca, Wien                                     |
| <i>ArchÉrt</i>        | Archeologiai Értesítő, Budapest                                  |
| <i>ArchHung</i>       | Archeologica Hungarica, Budapest                                 |
| <i>Arrabona</i>       | Arrabona. A Győri Xantus János Múzeum Évkönyve, Győr             |
| <i>BudRég</i>         | Budapest Régiségei                                               |
| <i>JAMÉ</i>           | A Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza                      |
| <i>MFME</i>           | Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged                              |
| <i>StudCom</i>        | Studia Comitatus. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból, Szentendre |
| <i>VMMK</i>           | A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém                 |